

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента Вишновецької Світлани Василівни – на дисертаційну роботу Куцевича Максима Петровича на тему: «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення; 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження. Трудові права працівника як правове явище характеризуються внутрішньою різноманітністю, а їх реалізація обумовлена особливостями регулювання різних галузей права. Як наслідок, виключно системне застосування усіх цих норм здатне забезпечити можливість реалізації трудових прав працівника.

Актуальність кримінально-правового захисту трудових прав працівника зумовлена, насамперед, тим, що Україна наразі перебуває в стані серйозної економічної кризи, яка безпосередньо впливає й на трудові правовідносини. У зв'язку з цим спостерігається збільшення числа порушень свобод і законних інтересів працівників, в тому числі й кримінально-правових. Роботодавці все більше допускають значні зловживання та порушення прав працівника з метою покращення свого економічного становища й досягнення найвищого рівня прибутковості підприємства, установи або організації.

В умовах скрутної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, контроль і нагляд з метою запобігання порушенням трудових прав працівників має стати пріоритетним завданням держави.

Норми кримінального законодавства, що спрямовані на охорону трудових прав працівника, на даний момент розпорошені по різних розділах Особливої частини КК України, змістовно не узгоджені між собою, крім того, ряд суспільно небезпечних діянь у сфері трудової діяльності до цього часу не криміналізовано. Внаслідок цього в КК України наявний фрагментарний захист трудових прав працівника, замість необхідної системи такого захисту. Незважаючи на прийняття цілого ряду змін до чинного КК України, вказана

ситуація не змінюється, формування концептуальної системи захисту трудових прав працівника не відбувається.

Все це зумовлено рядом різноманітних факторів, які М. П. Куцевич розглянув, щоб визначити необхідні напрями реформування законодавства та основі позиції концепції побудови необхідної системи захисту трудових прав працівника в сучасному кримінальному праві України.

Практична та наукова цінність представленої дисертації відповідає стратегічному спрямуванню України, підтверджується тісним взаємозв'язком з цілим рядом державних і відомчих програм, законодавчими і відомчими нормативно-правовими актами. Зокрема, дисертація виконана у межах бюджетної теми «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (№ 16БФ042-01), яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 01 січня 2016 року по 31 грудня 2020 року.

Найбільш значимим здобутком дисертанта є розробка ґрунтовної концепції системи захисту трудових прав працівника засобами кримінального права із чіткими законодавчими пропозиціями до Кодексу законів про працю України та Кримінального кодексу України. Внесок здобувача у розвиток трудового та кримінального права полягає у доктринальному тлумаченні кримінально-правового механізму захисту трудових прав найманих працівників, виділенні переліку проблем формування сучасної концепції захисту трудових прав працівника засобами кримінального права, удосконаленні характеристики етапів становлення захисту трудових прав працівника, формуванні теоретико-практичного розуміння основних критеріїв ідентифікації порушення законодавства про працю чи угоди про працю як грубого в статтях 172, 173 КК України, деталізації позитивного зарубіжного досвіду Польщі, Франції, ФРН та Швейцарії щодо розширення переліку злочинів проти трудових прав, трактуванні поняття «основні трудові права» в частині його формулювання для цілей їх кримінально-правового захисту, аналізі узагальнених ознак, що можуть свідчити про наявність загрози загибелі

людей чи настання інших тяжких наслідків, про які йдеться у статтях 272-275 КК України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Положення, висновки і рекомендації, які містяться у дисертації, достатньою мірою науково обґрунтовані. Методологія дослідження вказаних проблем обрана автором з урахуванням специфіки поставленої мети, а також об'єкта та предмета дослідження. При цьому Куцевич М. П. керується широким арсеналом методів пізнання, комплексне використання яких свідчить про наявність належного теоретичного рівня підготовки дисертанта, його високої загальнотеоретичної культури, яка підтверджує наукову обґрунтованість пропозицій до чинного кримінального та трудового законодавства, що покликані покращити правозастосовну і практичну діяльність.

У процесі дослідження дисертантом опрацьовано широке коло літературних джерел комплексного та монографічного характеру, автори яких є фахівцями у галузі загальної теорії права, кримінального, трудового, адміністративного права, теорії управління, інших галузевих правових наук. З огляду на це, можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих пропозицій визначаються вірно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, об'ємним та всебічним використанням наукового й емпіричного матеріалу.

Автором належним чином продемонстровано науковий стиль аналізу відповідних питань. Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції є достовірними, містять відповідний обсяг наукової новизни. Дослідження охоплює широкий спектр проблем і водночас характеризується глибиною і комплексністю.

Наукова новизна одержаних дисертантом результатів полягає, насамперед, у тому, що дисертація є першим у юридичній науці України спеціальним комплексним дослідженням теоретико-прикладних проблем захисту трудових прав працівника засобами кримінального права, на основі

якого сформульовано цілісну концепцію системи такого захисту.

Аналіз рецензованої дисертації дозволяє стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув визначеної мети та виконав поставлені завдання. При цьому сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументовані, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

Дисертація Куцевича М. П. є самостійною завершеною науковою працею. Кожна висвітлена у роботі проблема проаналізована та підкріплена висновками дисертанта. Сформульовані в ній положення та наукові результати обґрунтовані на базі особистих досліджень та критичного осмислення дисертантом нормативних джерел і наукових праць. Автором наводиться ряд наукових проблем, які розглядаються вперше та вирізняються оригінальністю підходів.

Заслуговує уваги запропоноване автором визначення поняття методології захисту трудових прав працівника засобами кримінального права, яке автор тлумачить як концепцію, яка вивчає основоположні засади, методи, мету й значення, а також низку інших аспектів дослідження, що надають змогу з'ясувати зміст соціально-правового явища, яким є трудові права працівника, та досягти максимального результату у визначенні існуючого стану і формування якісно нової системи засобів кримінально-правового захисту трудових прав працівника (с. 45 дисертації).

Науковий інтерес викликає наукова позиція дисертанта щодо зародження першооснов захисту (у тому числі й кримінально-правового захисту) трудових прав, починаючи із X століття. Дисертант аргументує це тим, що на початку становлення України відбувається нормативно-правове закріплення звичаєвого права. Поступово виникає необхідність легалізації звичаїв та природних прав людей, що мало своїм результатом створення «Руської Правди», яка містила в собі як трудові, так і кримінально-правові норми, що визначали права тогочасних працівників та встановлювали засоби кримінально-правової охорони останніх. Деталізовано, що Київська Русь була достатньо

сформованою державою, яка піклувалася про своїх громадян, встановлюючи правове регулювання найважливіших сфер суспільного життя і забезпечуючи при цьому задоволення їх прав, свобод та законних інтересів. Встановлені в «Руській Правді» першооснови трудових прав стосовно оплати праці, а також безпосередньо закріплені покарання за невиконання заробітної плати є яскравим прикладом створення демократичних основ на теренах України (с. 82-83 дисертації).

Вдало відмічено, що злочинність проти прав працівників передбачає порушення законодавчо закріплених суб'єктивних трудових прав, а також гарантій їх реалізації працівниками або звуження чи обмеження таких прав тощо. Тобто дані злочини посягають на конкретно визначені норми права, що являють собою систему національного законодавства у сфері праці (с. 114 дисертації).

Обґрунтованим видається погляд науковця на визначення злочинів проти трудових прав працівників як суспільно небезпечних протиправних діянь суб'єктів трудових правовідносин, які порушують чинні кримінально-правові норми та посягають на конституційні права працівників у сфері трудових відносин й інші права та свободи, що пов'язані із здійсненням права на працю, зокрема права на охорону праці, права на належну та гідну винагороду, права на відпочинок тощо (с. 115 дисертації).

Автором коректно аргументовано, що у випадках, коли істотна шкода працівника може бути обчислена в грошовому еквіваленті, при формулюванні нормативного змісту ознак складів відповідних злочинів у сфері трудової діяльності на рівні примітки слід було б деталізувати поняття істотності, визначивши, що істотною є шкода, яка у 50 (п'ятдесят) та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (НМДГ), або інша співмірна шкода. Таку шкоду не слід зводити до прямих збитків чи реальної шкоди, вона повинна включати, в тому числі, й неотриману вигоду, наприклад, у розмірі невикраденої заробітної плати. При цьому, дисертантом вказано, що вибір розміру саме п'ятдесяти НМДГ не є випадковим. Позицію обґрунтовано

наступними аргументами. По-перше, такий показник суспільної небезпеки дозволить при відносно невисокому рівні шкоди захистити найманих працівників засобами кримінального права. Такий захист буде мати не всеохоплюючий характер, а стосуватиметься злочинних посягань, наділених суспільною небезпекою. Натомість, зменшення такої межі може призвести до необґрунтованого розширення меж застосування норм КК України і, як наслідок, до додаткового тиску на суб'єктів господарювання з боку правоохоронних органів. По-друге, такий показник матеріального виразу шкоди цілком вписується в палітру передбачених в КК України подібних показників. Наприклад, порушення авторського й суміжних прав, що призвело до заподіяння матеріальної шкоди у значному розмірі (ст. 176 КК), тягне за собою відповідальність у розмірі 20 НМДГ, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства за умови спричинення значної шкоди (ст. 192 КК) тягне за собою відповідальність в розмірі 50 НМДГ. Таким чином, розмір шкоди 50 НМДГ для наявності складу злочину у сфері трудової діяльності є оптимальним, в тому числі з огляду на те, що у випадку порушення трудових прав заподіюється шкода не лише матеріальна, а й усі інші її види, вказані вище (с. 145-146 дисертації).

Ще одним положенням, вартим уваги, є науковий підхід до формулювання господарської діяльності підприємств, установ, організацій як діяльності суб'єктів господарювання з приводу виробництва продукції – товарів та послуг, що здійснюється на основі поєднання праці та прав власників підприємств чи самих осіб-підприємців у межах господарсько-організаційних та господарсько-управлінських відносин, а також праці найманих працівників у межах господарсько-виробничих відносин, яка спрямована на виробництво додаткових суспільних благ та економічного продукту з метою всебічного забезпечення інтересів та потреб самих господарюючих суб'єктів та їх власників, держави й інтересів найманих працівників, праця яких створює цей додатковий продукт (с. 192 дисертації).

Окремо слід відзначити виділену дисертантом пропозицію формулювання «фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування», яке використовується у ч. 1-3 ст. 212-1 КК України, замінити формулюванням «фондів загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, у тому числі Накопичувального фонду». Такий підхід внесе більшу юридичну точність, яка визначатиме суспільно небезпечні наслідки ухилення від сплати єдиного соціального внеску (с. 284 дисертації).

Дисертант робить правильний висновок, що із складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 271 КК України, необґрунтовано вилучено суттєву групу суб'єктів, які повинні були б підлягати кримінальній відповідальності. Звернено увагу на те, що у ч. 1 ст. 271 КК України йдеться тільки про посадових осіб підприємств, установ та організацій, що виключає таку ж відповідальність у випадку з іншими організаційно-правовими одиницями. Зокрема окреслені поняття не включають службових осіб, які діють на виробництві чи в процесі іншої невиробничої діяльності фізичної особи-підприємця, оскільки згідно з наведеним положенням виключно громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності виступає суб'єктом злочину. Так, особи, що здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські повноваження у фізичної особи-підприємця, зобов'язані, в тому числі, забезпечити виконання приписів законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці відповідно до укладеного з ними трудового договору-контракту, однак за ст. 271 КК України нести кримінальну відповідальність вони не будуть. Ця вада кримінально-правового законодавства повинна бути усунена. У контексті наведеного вище вченим зазначено, що не будуть вважатися суб'єктом злочину особи-порушники вимог законодавства про охорону праці, що здійснюють виробничу або ж іншу підприємницьку діяльність взагалі без державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності. Це питання також повинно бути вирішено позитивно, адже за наявності діючого визначення суб'єктного складу аналізованого злочину трудові права найманих працівників належним чином захищеними не

будуть (с. 319 дисертації).

Таким чином, з урахуванням зазначеного можна стверджувати, що новизна дисертації виявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і у запропонованому розв'язанні конкретних питань, а саме – у формуванні чіткої концепції захисту трудових прав працівника засобами кримінального права.

Наукове та практичне значення представленої дисертації (с. 38-39 роботи) полягає в тому, що висновки та пропозиції сформульовані у дисертації, можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – з метою заповнення прогалин у науці трудового права щодо системних знань про теоретико-прикладні проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права; у правотворчій діяльності – при вдосконаленні нормативно-правового регулювання захисту трудових прав працівника засобами кримінального права; у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності захисту трудових прав працівника засобами кримінального права; у навчальному процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Трудове право України», «Проблеми трудового права», «Кримінальне право України», «Проблеми кримінального права», у закладах вищої освіти, у науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти усіх рівнів.

Повнота викладення результатів дослідження у публікаціях. Заслуговує уваги та позитивно впливає на оцінку дисертаційної роботи належний рівень апробації її результатів. Основні результати дослідження відображено у 53 наукових працях, з яких 1 – монографія, 30 – статті в наукових фахових виданнях України, 11 – статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, 11 – матеріали конференцій. Основні положення дисертаційної роботи мають широку географію оприлюднення, що надало можливість науковцям, і усім зацікавленим особам ознайомитися з результатами дослідження і взяти участь у науковій дискусії.

Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення та результати дослідження. Дисертацію й автореферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Безумовно, як і будь-яка наукова праця, дисертація Куцевича М. П. містить **дискусійні положення та окремі недоліки**. Так, необхідно звернути увагу автора дисертації на наступні положення:

1. У дисертації автором було здійснено глибокий аналіз ретроспективи захисту трудових прав кримінально-правовими засобами на території нинішньої України із чітким виділенням періодизації, проте здобувач не систематизував отримані науково-теоретичні положення щодо сучасного стану законодавства в окресленій сфері із детальною критикою позитивних моментів та недоліків. Такий підхід сприяв би більш комплексному розумінню передумов формування авторської концепції захисту трудових прав працівника засобами кримінального права.

2. Як недолік роботи можна назвати те, що у контексті розділу 1 «Соціально-правові засади захисту трудових прав працівника засобами кримінального права» не розкрито сутність мети захисту трудових прав працівника засобами кримінального права, систему його завдань, принципів та функцій, що, безумовно, сприяло роз'ясненню ролі і значення даної правової категорії. Більше того, понятійно-категоріальний апарат розкрито вибірково, відсутній ряд тлумачень досліджуваних правових категорій, що породжує неоднозначність і спонукає до подальших наукових дискусій.

3. На жаль, автор дисертаційного дослідження у підрозділі 5.1 «Кримінально-правовий захист трудових прав працівника в державах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз» розглянув лише специфіку окремих країн ЄС, здійснивши це переважно в описовому викладі, не визначивши чітких законодавчих пропозицій щодо оптимізації національного законодавства. На нашу думку, дослідження було б ґрунтовнішим, якби автор розглянув специфіку кримінально-правового захисту трудових прав працівника у країнах пострадянського простору, зважаючи на геополітичну та історичну

складову, а також країн англосаксонської системи права, оскільки США та Великобританія є передовими правовими державами.

4. Попри досить широку емпіричну базу дослідження, у дисертації дисертантом не відображено конкретики щодо кількості різних видів злочинів проти трудових прав працівника за поточний та останні роки на основі статистичних даних.

5. Дисертантом пророблено надзвичайно об'ємну роботу по формуванню нормативних положень нового окремого розділу Особливої частини Кримінального кодексу України під назвою «Злочини проти трудових прав», проте пропозиції внесення змін та доповнень до трудового законодавства мають, на жаль, лише поодинокий характер. Водночас, хотілось би почути комплексні пропозиції автора і у сфері трудового законодавства.

Тим не менш, наведені зауваження носять здебільшого рекомендаційний та суб'єктивний характер і, в цілому, не применшують значення проведеної роботи.

Дисертація Куцевича М. П. «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права» є самостійною та повною науковою працею, що містить обґрунтовані положення, які висунуті автором для прилюдного захисту. Сформульовані наукові висновки дисертації відповідають змісту проведеного наукового дослідження. Дисертація виконана на належному професійному рівні, тема досліджена всебічно. Здобувач показав глибокі знання обраної теми, вміння самостійно узагальнювати й аналізувати нормативні матеріали, спеціальну літературу, робити правильні та аргументовані висновки, що свідчить про значний особистий внесок вченого у розвиток науки трудового та кримінального права.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову проблему, яка полягала в тому, щоб на підставі аналізу законодавства України та окремих зарубіжних держав сформулювати

концепцію захисту трудових прав працівника засобами кримінального права. Дана концепція має суттєве значення для науки кримінального та трудового права, відповідає вимогам, які ставляться до написання докторських дисертацій і передбачені Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Куцевич Максим Петрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільного права і процесу

Національного авіаційного університету

С. В. Вишневецька

Підпис: Вишневецької С.В.

з а с в і д ч у ю

Вчений секретар

Національного авіаційного університету

 Т. Г. Гісця